मा. बाळासाहेब ठाकरे कृषी व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन (स्मार्ट) प्रकल्प

HON. BALASAHEB THACKERAY AGRIBUSINESS & RURAL TRANSFORMATION (SMART) PROJECT

प्रकल्पाची आवश्यकता

- ७८ % पेक्षा लहान व सीमान्त शेतकरी (१.४४ हे. पेक्षा कमी क्षेत्र धारणा)
- मुख्य पिकाच्या शेतमालच्या किंमतीवर जागतिक बाजाराचा प्रभाव
  १) कापूस, सोयाबीन व मका- ५०% पिकाखाली क्षेत्र
  २) कडधान्य (डाळी)- २०% पिकाखाली क्षेत्र (आयात धोरणाचा प्रभाव)
- काढणीपाच्यात मूल्यसाखळीमध्ये महिलांचा सहभाग नगण्य
- पीक उत्पादन आधारीत कृषि विस्तार प्रक्रिया, मूल्य साखळी विकासावर भर कमी

प्रकल्पाचे उद्दिष्ट

"लहान आणि सिमांत शेतकरी तसेच कृषी नवउद्योजकांना केंद्रस्थानी ठेवून शेतमालाच्या सर्वसमावेशक आणि स्पर्धात्मक मूल्यसाखळ्यांच्या विकासासाठी मदत करणे "

Project Development Objective

"To support development of inclusive and competitive agriculture value chains, focusing on small holder farmers and agri-entrepreneurs in Maharashtra"

प्रकल्पाचे लाभार्थी

समुदाय आधारित शेतकऱ्यांच्या संस्था

COMMUNITY BASED ORGANIZATIONS - CBOS

प्रकल्प / उपक्रम	समुदाय आधारित संस्थेचा प्रकार
महाराष्ट्र स्पर्धाक्षम कृषी विकास प्रकल्प (MACP) आणि कृषी विभागाचे अन्य उपक्रम	शेतकरी उत्पादक कंपनी (१७०० हून अधिक) (Farmer Producer Companies)
	आत्मा नोंदणीकृत शेतकरी गट
महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जिवनोन्नती अभियान (MSRLM)	महिला बचत गटांचे प्रभाग संघ (798 संघ) (Cluster Level Federations of Women SHGs)
महिला आर्थिक विकास महामंडळ (MAVIM)	लोक संचालित साधन केंद्र (४०६ केंद्र) (Community Managed Resource Centres of Women SHGs)
सहकार विभागाचे उपक्रम	प्राथमिक कृषी पतसंस्था (प्रकल्पात घ्यावयाच्या) (Primary Agri. Coop. Societies)
इतर उपक्रम / योजना	उत्पादक संघ (Growers Association, Federation), व्हीएसटीएफ गावसमुह इ.

प्रकल्पाची किंमत व निधीचे स्त्रोत

निधीचे स्त्रोत	रक्कम (रु. कोटी)	रक्कम (दशलक्ष डॉलर्स)	%
जागतिक बँकेचे कर्ज	१४७०	२१०	७०
राज्य शासनाचा हिस्सा	५६०	८०	२७
खाजगी उद्योगक्षेत्राच्या माध्यमातून (सीएसआर)	७०	१०	३
प्रकल्पाची एकुण किंमत	२१००	३००	१००

प्रकल्प अंमलबजावणी कालावधी - ७ वर्षे

(२०२०-२१ ते २०२६-२७)

प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणा

अ.क्र.	प्रशासकिय विभाग	अंमलबजावणी यंत्रणा
1	कृषि विभाग	1) आत्मा संचालनालय, कृषि आयुक्तालय, पुणे
2	पशुसंवर्धन विभाग	2) पशुसंवर्धन आयुक्तालय, पुणे
3	पणन विभाग	3) पणन संचालनालय, पुणे
		4) महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळ, पुणे
		5) महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघ, नागपूर
		6) महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ
4	सहकार विभाग	7) महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ, पुणे
5	महिला व बाल कल्याण विभाग	8) महिला आर्थिक विकास महामंडळ, मुंबई
6	ग्राम विकास विभाग	9) महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती प्रकल्प, मुंबई
		10) ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाउंडेशन (व्हीएसटीएफ), मुंबई
7	नगर विकास विभाग	11) पुणे महानगरपालिका

प्रकल्पाचे प्रस्तावित घटक

अ.क्र.	घटक
अ	कृषिव्यवसाय सुधारणांसाठी संस्थात्मक क्षमता वृद्धी Enhancing Institutional Capacity to Support Agricultural Transformation
ब	कृषी व संलग्न व्यवसाय वृद्धीसाठी आणि व्यापक बाजारपेठ प्रवेशासाठी सहाय्य Supporting Enterprise Growth & Expanding Market Access
क	जोखीम व्यवस्थापन यंत्रणा निर्मिती Building Risk Management & Mitigation
ड	प्रकल्प व्यवस्थापन Project Management Monitoring & Learning (प्रकल्प समन्वय, अंमलबजावणी व संनियंत्रण आणि आकस्मिक खर्च)

प्रकल्पातील शेतकऱ्यांच्या सहभागाचे घटक

उत्पादक भागीदारी उपप्रकल्प (Productive Partnership Sub Projects)	खरेदीदार आणि शेतक-यांच्या संस्था यांच्यातील भागीदारी उपप्रकल्प
२. बाजार संपर्क वाढ उपप्रकल्प (Market Access Sub Projects)	बाजारपेठेच्या संपर्क वाढीसाठी शेतक-यांच्या संस्थांना सहाय्य
३. धान्य गोदाम आधारित उप प्रकल्प (Warehouse Based Sub Projects)	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ, प्राथमिक कृषी पतसंस्था व अन्य शेतक-यांच्या संस्थांच्या माध्यमातून धान्य साठवणूक व धान्य तारण ई. साठी उपप्रकल्प
४. नाविन्यपूर्ण पूरक उपप्रकल्प (Complimentary Innovation Investments)	वरील तीन प्रकारच्या उपप्रकल्पांना पूरक नाविन्यपूर्ण बाबींसाठी सहाय्य
५. कापूस मुल्यसाखळी विकास प्रकल्प (SMART COTTON)	कापुस उत्पादकता वाढीसह गुणवत्तापूर्ण, एकजिनसी कापूस विक्री व्यवस्था उभारणे

उत्पादक भागीदारी उपप्रकल्प
Productive Partnership (PP)

शेतकरी

शेतकरी उत्पादक कंपनी/ कंपन्या

खरेदीदार

प्रक्रिया उद्योग
संघटित किरकोळ विक्रेते
निर्यातदार

SMART
PARTNERSHIP FOR PROSPERITY

क्षमता बांधणी, उत्पादन तंत्रज्ञान, काढणीपश्चात सुविधा

उत्पादक भागीदारी उपप्रकल्प
(Productive Partnership Sub Projects)

स्वरूप - खरेदीदार आणि शेतक-यांच्या संस्था यांच्यातील भागीदारी

उद्देश - शेतक-याला संघटीत खरेदीदाराशी (प्रक्रिया उद्योग, निर्यातदार, संघटीत किरकोळ विक्रेते ई.) थेट जोडणे आणि कमीतकमी मध्यस्थांची संख्या असलेल्या कार्यक्षम मुल्यसाखळ्या विकसीत करणे

पात्र लाभार्थी - समुदाय आधारीत नोंदणीकृत संस्था (CBO)

पात्रतेचे निकष -

- संस्था नोंदणीकृत असावी, किमान २५० भागधारक शेतकरी
- किमान वार्षिक उलाढाल रु. ५.०० लाख असावी, खरेदीदारा समवेत सामंजस्य करार (MoU) झालेला असावा.

अनुदानाचा दर - अधिकतम ६० टक्के

प्रस्तावित उपप्रकल्प - 120 (शेतक-यांच्या संस्था - ५००, सहभागी शेतकरी - १.५० लाख)

एकूण गुंतवणूक - रु. ५४० कोटी (स्मार्ट प्रकल्प - रु. ३२४ कोटी, शेतकरी संस्था स्वहीस्सा व बँक कर्ज - रु. २१६ कोटी)

उपप्रकल्पात प्रस्तावित बाबी - खरेदीदाराला आवश्यक अशा गुणवत्तापूर्ण उत्पादनासाठी तांत्रिक सहाय्य व काढणीपश्चात पायाभूत सुविधा (यंत्रसामग्री, गोदाम ई.)

बाजार संपर्क वाढ उपप्रकल्प
Market access plan (MAP)

शेतकरी

शेतकरी उत्पादक कंपनी/ कंपन्या

नवीन बाजार

परराज्य व परदेश निर्यात

SMART

PARTNERSHIP FOR PROSPERITY

क्षमता बांधणी, उत्पादन तंत्रज्ञान, काढणीपश्चात सुविधा

बाजार संपर्क वाढ उपप्रकल्प (MARKET ACCESS PLAN SUB PROJECTS)

स्वरूप - बाजारपेठेच्या संपर्क वाढीसाठी शेतक-यांच्या संस्थांना सहाय्य

उद्देश - शेतक-याला सध्या विक्री करीत असलेल्या बाजारापेक्षा नवीन बाजारपेठेशी जोडणे

पात्र लाभार्थी - समुदाय आधारीत नोंदणीकृत संस्था (CBO)

पात्रतेचे निकष -

- संस्था नोंदणीकृत असावी
- किमान लाभार्थी शेतकरी - ७५० (फळे/भाजीपाला) व २००० (धान्य पिके)
- किमान वार्षिक उलाढाल रु. २५.०० लाख, संस्था थकबाकीदार नसावी

अनुदानाचा दर - अधिकतम ६० टक्के

प्रस्तावित उपप्रकल्प – १3० (शेतक-यांच्या संस्था - ५४०, सहभागी शेतकरी - २.५० लाख)

एकूण गुंतवणूक - रु. ६०० कोटी (स्मार्ट प्रकल्प - रु. ३६१ कोटी, शेतकरी संस्था स्वहिस्सा व बँककर्ज - रु. २३९ कोटी)

उपप्रकल्पात प्रस्तावित बाबी - बाजारपेठेला आवश्यक अशा गुणवत्तापूर्ण उत्पादनासाठी तांत्रिक सहाय्य व व काढणीपश्चात पायाभूत सुविधा (यंत्रसामग्री, गोदाम ई.)

धान्य गोदाम सेवा आधारीत उपप्रकल्प

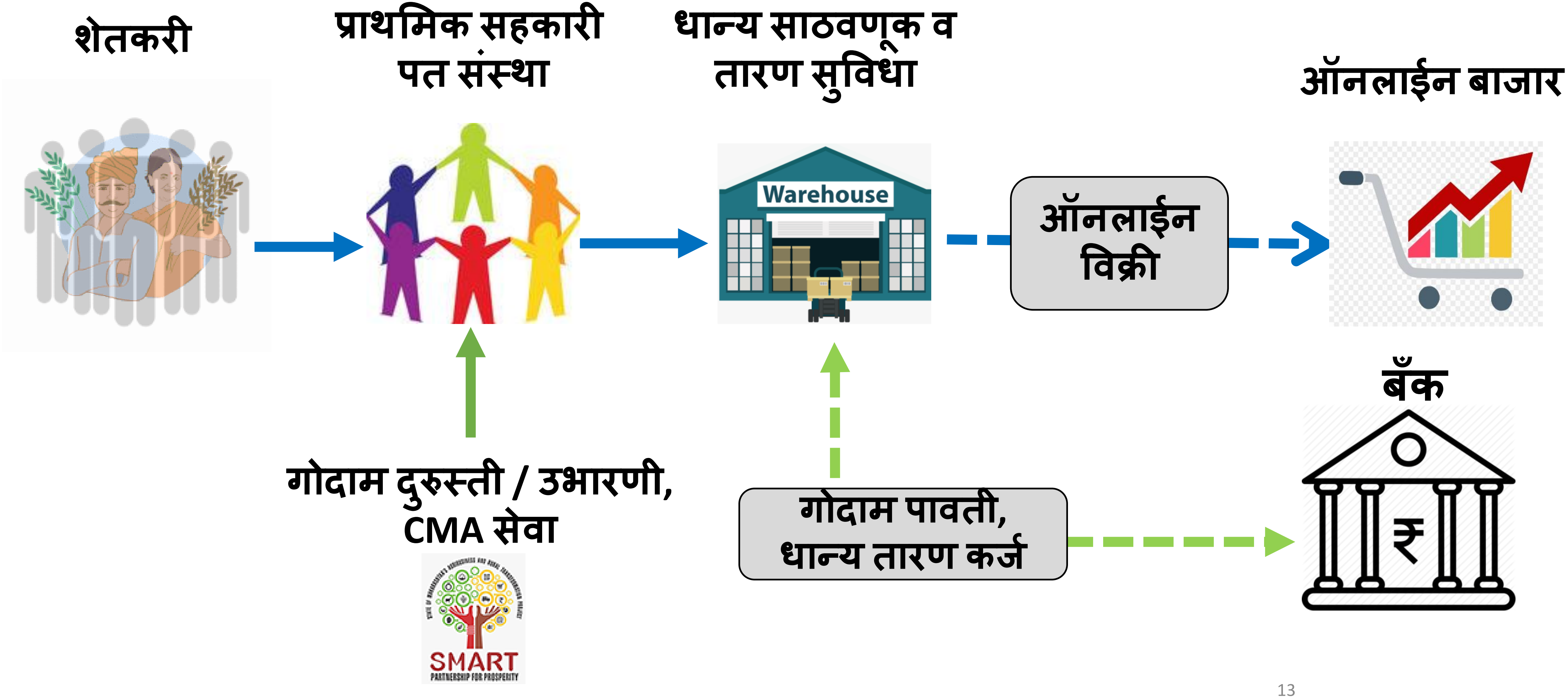

धान्य गोदाम आधारित उप प्रकल्प (Warehouse Based Sub Projects)

स्वरूप - धान्य साठवणूक व साठवणूक पश्चात धान्य तारण ई. साठी उपप्रकल्प

उद्देश - ग्राम पातळीवर साठवणूक सुविधा उपलब्ध करून देणे व गोदाम पावतीचा लाभ देणे

पात्र लाभार्थी - समुदाय आधारीत नोंदणीकृत संस्था (CBO)

(प्राथमिक कृषि सहकारी संस्था (PACS), प्रभाग संघ (CLF), लोकसंचलीत साधन केंद्र (CMRC))

अंमलबजावणी कार्यपध्दती -

- १० प्राथमिक कृषी पतसंस्थांमध्ये पथदर्शक गोदाम आधारित उप प्रकल्प राबविण्यात येईल
- पथदर्शक प्रकल्पाचा मूल्यमापन अभ्यास
- अभ्यासाच्या निष्कर्षानुसार गोदाम आधारित प्रकल्पाचे विस्तारीकरण

कापूस मूल्यसाखळी उपप्रकल्प (SMART Cotton)

क्षमता बांधणी,
उत्पादन तंत्रज्ञान,

शेतकरी

शेतकरी गट

जिंनिंग मिल

ब्रँडेड कापूस गाठी (स्मार्ट कॉटन)

ऑनलाईन कापूस एक्सेंज प्लॅटफॉर्म

देशांतर्गत विक्री

निर्यात

कापूस मुल्यसाखळी विकास प्रकल्प (SMART COTTON)

स्वरूप - शेतकरी गट आणि जिनिंग मिल्स यांच्या सहभागाने उत्पादकता वाढीसह गुणवत्तापूर्ण, एकजिनसी कापूस उत्पादन व विक्री व्यवस्था उभारणे. शेतकऱ्यांच्या सहभागाने कापूस गाठींचे ब्रान्डींग व ट्रेसेबीलिटी साठी ब्लोकचेन तंत्रज्ञाना द्वारे विक्री व्यवस्था - "स्मार्ट कॉटन"

अंमलबजावणी यंत्रणा - महाराष्ट्र राज्य कापूस उत्पादक सहकारी पणन महासंघ आणि कृषी विभाग

प्रकल्पाचे कार्यक्षेत्र व शेतकऱ्यांचा सहभाग -

- कापूस पिकविणा-या प्रमुख १२ जिल्ह्यातील ६० तालुके आणि त्यातील ४ लाख शेतकरी कुटुंबे

तरतूद - रु. १०० कोटी

बाजार माहिती विश्लेषण व प्रसार कक्ष

- कृषी आयुक्तालयात स्वतंत्र कक्ष
- राज्यातील प्रमुख पीकांची जागतिक स्तरावरील लागवड, संभाव्य उत्पादन, मागणी व अपेक्षित बाजार भाव
- संभाव्य बाजार भावाचे अंदाज पेरणी पूर्व आणि पीक काढणीच्या वेळी प्रसारित
- ठराविक पिकाची लागवड किती क्षेत्रावर करावी तसेच काढणी नंतर शेतमालाची लगेच विक्री करावी अथवा साठवणूक करावी याबद्दल शेतकऱ्यांना निर्णय घेण्यास मदत
- बाजारभावाच्या अंदाजाचे प्रसारण - मोबाईल संदेश, वेबसाईट, कार्यशाळा, माहितीपुस्तिका, प्रदर्शने ई.

प्रकल्पाची व्याप्ती व अपेक्षित लाभार्थी संख्या

- **एकूण प्रस्तावित उपप्रकल्प - ५२५**
  - उत्पादक भागीदारी - १२० बाजार संपर्क - १३०
  - धान्य गोदाम आधारित - २२५ नाविन्यपूर्ण - ५०
- **पायाभूत सुविधा व सेवांचे अपेक्षित लाभार्थी - १९ लाख**
  - महिला - ८.२० लाख, अनुसूचित जाती-जमाती - २.४५ लाख
  - स्मार्ट कापूस उत्पादक शेतकरी - ३.५ लाख
  - सुरक्षित अन्नाबाबत जागरुक ग्राहक - २ लाख
- **मूल्यसाखळी विकास शालेचे लाभार्थी शेतकरी - १ लाख**
- **शेतकरी संस्थांनी उभारलेल्या गोदाम सुविधेचे लाभार्थी - १ लाख**
- **बाजारभाव अंदाजाचा प्रत्यक्ष लाभ घेणारे शेतकरी - १२ लाख**
- **नवीन रोजगार - ९७०० (महिला २९००, अजा/अज - १९५०)**
- **प्रकल्पामुळे आकर्षित होणारी खाजगी गुंतवणूक - रु. ४१० कोटी**

धन्यवाद